

ВІДМОВА ВІД НАСИЛЬСТВА:

богословські засади та історична практика християнських общин

Анотація. У статті розглянуто тему відмови від насильства. В ній поставлено низку питань, з якими стикаються служителі у контексті агресії РФ в Україні. Також проведено короткий огляд історії вирішення військового питання в християнстві. До яких висновків протягом історії приходили служителі та богослови перших століть та подальші покоління християн? Який спадок ми маємо в цьому питанні? Що може рекомендувати пастор у контексті війни? Відповіді на ці та інші питання щодо цієї тематики надано з біблійної та пасторської перспективи. Також зазначено потенційну небезпеку від поспішних рішень.

Ключові слова: Відмова від насильства, етика Христа, війна, церква, служитель, особистий вибір, покликання, керівництво Духа Святого.

Annotation. The article examines the topic of non-violence. It raises a number of questions for pastors in the context of the Russian aggression in Ukraine. A brief review of the history of the solution of the military issue in Christianity is also given. What conclusions did the ministers and theologians of the first centuries and later generations of Christians come to in the course of history? What legacy do we have in this matter? What can a pastor recommend in the context of a war? The article attempts to formulate answers to these and other related questions based on a biblical and pastoral perspective. It also highlights some potential dangers that may arise from hasty decisions.

Keywords: Non-violence, Christ ethics, war, church, minister, personal choice, vocation, guidance of the Holy Spirit.

Анатолій Бондаренко, пастор, магістр богослов'я, викладач Одеської богословської семінарії. (Одеса, Україна). Переклад – Любов Котова.

*«І Він буде судити між людьми,
і буде численні народи розсуджувати.
І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи
свої на серпи. Не підійме меча народ проти
народу, і більше не будуть навчатись війни!»
(Ісаія 2:4)*

ВСТУП

◆ Після 24 лютого 2022 року християни України опинилися перед питанням, чи допустима для християнина участь у війні? Це питання стало актуальним для мене ще 30 років тому, коли постало питання служби в армії. Так сталося, що перед моїм призовом 1992 року, Верховна Рада України ухвалила закон про альтернативну службу.^[1] Мені довелося бути серед перших призовників та відслужити 4 роки на альтернативній службі в Одеській обласній лікарні. Через тридцять років саме життя повернуло нас до військового питання вже не теоретично, а на практиці: під гул сирен повітряної тривоги, масованих обстрілів, шоку від жахів війни та підйомі патріотизму.

Сьогодні мобілізація охоплює більшу частину чоловіків України, всі служителі церкви шукають відповідь для себе та консультують віруючих, як їм вирішувати своє особисте питання щодо участі у бойових діях зі зброєю в руках. Чи узгоджується з Писанням, керівництвом Святого Духа та особистим покликанням рішення християнина взяти до рук зброю та боротися з моральним злом на фронті. На це глибоко особисте питання кожен має знайти відповідь не під впливом емоцій, а в молитві та роздумі.

Яких висновків протягом історії дійшли служителі та богослови перших століть та наступні покоління християн? Як історичний контекст вплинув на тлумачення Писання та прийняття рішень? Яке надбання ми маємо в цьому питанні? Що може рекомендувати пастор у контексті війни?

У цій статті наведено короткий історичний та біблійно-богословський огляд відмови від насильства як способу життя та практики християнських общин у військовому питанні. Моя мета – подивитися на це питання з погляду сучасного пастора, який живе в реаліях військової агресії 2022 року. У висновку я запропоную основні параметри теорії особистого вибору у військовому питанні. Враховуючи багату історію цієї непростой дискусії в церкві, одразу наголошу на обмеженості цієї статті у виборі цитат, обговорюваних богословів та історичних прецедентів.

^[1] Закон України. Про альтернативну (невійськову) службу. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст. 188). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>

БІБЛІЙНО-БОГОСЛОВСЬКІ ОСНОВИ

◆ Традиційно основними біблійно-богословськими аргументами для практики відмови від насильства є Нагірна проповідь Ісуса Христа та деякі тексти Старого Завіту. Однією з основних цінностей Старого Завіту є святість людського життя. Старозавітна традиція наголошує на тому, що всі ми створені Богом і кожна людина є носієм образу і подоби Божої. «І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх». (Буття 1:27).

Бог дає життя людині і тільки Він має право його забрати. Моральний бар'єр і страх перед убивством закладені в нас Богом, це підкреслює те, що позбавлення життя іншої людини суперечить нашій природі. Ми створені для вічності, тому вбивство, нехай навіть схвалене законом, проти нашої природи і наша реакція на нього підкреслює цю ненормальність для будь-якої ментально здорової людини. Головним аргументом для покарання за вбивство людини є образ і подоба Бога в людині. «А тільки Я буду жадати вашу кров,...бо Він учинив людину за образом Божим». (Буття 9:5-6).

Морально-психологічний бар'єр і страх перед скоєнням вбивства людини, навіть з метою самозахисту, шок і травма психіки – все це лише підкреслює святість людського життя. Цікавим є контраст між цінністю життя і власністю у законодавстві Ізраїлю. Згідно з законом Мойсея, ніякий злочин проти власності в стародавньому Ізраїлі не карався смертю, але за вбивство страчували і за законом не можна було замінити страту на гроші. Закон Мойсея був гуманнішим, ніж закони християнських країн, наприклад, у Британії до 19 століття за крадіжку овець страчали через повішування^[2].

Наступним аргументом є добре відома шоста заповідь «Не вбивай.» (Вихід 20:13), вона охороняє право кожного з нас на життя. Бог є винуватцем життя кожної людини і тільки Він один може забрати його^[3]. Сказано в Талмуді: «Той, хто вб'є хоч одну душу — знищить цілий світ. А той, хто врятує хоч одну душу — врятує цілий світ». Слід зазначити, що євреї визнавали цінність людського життя, але не всяке вбивство вважали вбивством, вони не застосовували цієї заповіді до «священних воєн Ізраїлю». Також важливо зауважити, що у стародавньому Ізраїлі далеко не все чоловіче населення підлягало мобілізації. В Ізраїлі не йшли на війну: левити і священники, чоловіки до 20 років, молодята, хто збудував будинок і не оновив його, хто насадив виноградник і не користувався плодами його, або ті, хто боїться воювати. (Втор.20: 5-7).

^[2] Кристофер Райт, *Око за око – етика Ветхого Завета*. (Черкасси: Коллоквиум, 2010), 322.

^[3] А. П. Лопухин, *Толковая Библия или комментарии на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета под ред. профессора А.П. Лопухина. В 5 тт. Ветхий Завет, Т. 3* (М.: Даръ, 2008).

Цікавою є відповідь Бога на благочестиве бажання царя Давида, який вів «війни Господні», побудувати Храм. «Та було про мене Господнє слово, кажучи: Безліч крові пролив ти та війни великі провадив. Не збудуєш ти храма для Мого Ймення, бо багато крові пролив ти на землю перед лицем Моїм!» (1 Пар. 22:8). Чому символ перемог Ізраїлю воїн-герой не може побудувати Храм? В аргументації отців церкви та представників «мирних церков»^[4] ми ще зустрінемо цю думку про чистоту рук від людської крові для священиків. Також у пророка Ісаї викладена есхатологічна перспектива миру без насильства. Політику відмови від насильства можна уявити як відлуння, як наші глибинні очікування справжнього і досконалого небесного дому, його атмосферу гармонії, миру, любові і творення. «І Він буде судити між людьми, і буде численні народи розсуджувати. І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!». (Ісаїя 2:4). Цей текст знаходить свій відгук у серці кожної людини. Сьогодні цей текст прикрашає фасад ООН. Мрія кожної людини жити у світі без насильства та воєн.

Основним аргументом відмови від насильства традиційно є Нагірна проповідь, в якій про наше ставлення до ворогів Господь сказав: «Ви чули, що сказано: Люби свого ближнього, і ненавидь свого ворога. Я вам кажу: Любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто вас проклинає, творіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто вас переслідує» (Матвія 5:43-44). Після звірств Бучі та варварських злочинів армії РФ не просто виконувати цю заповідь. Ісус на своєму прикладі показав як ставитись до ворога, Н.Т. Райт у своєму коментарі на цей текст пише: «Нагірну проповідь не можна сприймати як щось ідеальне та недосяжне у нашому звичайному житті. Адже це взірєць власного життя Христа, який ми не можемо ігнорувати»^[5]. Якщо приклад Христа для нас є прямим спонуканням до дії, то любов до ворогів і молитва про їхнє покаяння будуть нашою практикою життя.

Етику Ісуса продовжують і автори новозавітних послань. У своєму посланні Апостол Павло наставляє церкву в Римі словами: «Не мститься самі, улюблені, але дайте місце гніву Божому, бо написано: Мені помста належить, Я відплачу, говорить Господь. Отож, як твій ворог голодний, нагодуй його; як він прагне, напій його, бо, роблячи це, ти згортаєш розпалене вугілля йому на голову. Не будь переможений злом, але перемагай зло добром!» (Рим. 12: 19-21). Це пасторська настанова Апостола про те, як залишатися християнином на практиці в цьому жорстокому і несправедливому світі і не піддатися спокусі помститися кривдникові.

^[4] До «мирних церков» відносять громади, у навчанні яких підтримується відмова від насильства: Анабаптистів, Квакерів, Меннонітів.

^[5] Райт Н.Т., *Матфей. Євангеліє. Популярний коментарий*. (Москва: Читая Библию, ББИ, 2009), 41.

Павло вчить, як християнину в Римі перемагати зло всередині себе та любов'ю придбати ворога. Новий Завіт містить багато текстів, які підтримують політику непротивлення на особистому рівні. В церкві перших століть існувала стійка практика відмови від насильства та набуття ворога християнською любов'ю за прикладом Христа.

БОГОСЛОВСЬКІ ПОГЛЯДИ В ІСТОРІЇ ХРИСТІЯНСТВА

◆ Церква перших століть не пережила великих воєн і не було розроблено єдиної та ґрунтовної християнської концепції у військовому питанні. Але в самих ранніх трактатах явно домінують висловлювання отців церкви на підтримку політики відмови від насильства. Відомий вчитель церкви Ориген, у суперечці з Цельсієм про причини неучасті християн у військовій службі імператору, писав: «оскільки ми своїми молитвами перемагаємо всіх демонів, які розпалюють війну і ведуть до порушення клятви, і порушення миру, то ми таким чином набагато корисніші царям, ніж ті, хто виходить у поле, щоб боротися за них»^[6]. Ориген вважав, що причина всіх воєн, насамперед, лежить у духовній площині і тому християни борються за свою батьківщину на цьому фронті, який не підвладний воїнам імператора. Це, безумовно, посилення на текст: «Бо ми не маємо боротьби проти крові та тіла, але проти початків, проти влади, проти світоправителів цієї темряви, проти піднебесних духів злоби.» (Еф. 6:12).

Сьогодні ми частково залишаємо поза увагою духовний вимір сил зла темряви цього віку, який руками людей, засліплених пропагандою^[7], здійснює моральні зlodіяння^[8]. Маятник ненависті, запущений силами зла, все сильніше розгойдується, а для християнина цілком очевидна необхідність боротьби на цьому фронті. Духовна зброя християнина: віра, піст і молитва, поклоніння Богу, проголошення Євангелія Ісуса Христа, практика християнської чесноти – все це значно сильніша духовна зброя, яку не можна замінити звичайним, нехай навіть суперсучасним, озброєнням. Під час особливо жорстоких боїв не раз нам доводилося чути прохання з фронту про молитву від наших капеланів, волонтерів та солдатів. Старі ветерани Другої світової війни свідчили, що на фронті під обстрілом навіть атеїсти молилися.

Цікаві висловлювання та аргументи Тертуліана на користь позиції відмови від насильства. Тертуліан у своєму трактаті «Про вінець воїна»

^[6] Филип Шафф, *Отцы третьего века: Тертуллиан, часть четвертая; Минуций Феликс; Коммодиан; Ориген, части первая и вторая.* – Христианская классика. Эфирная библиотека (ccel.org)

^[7] Энгельман Тамара, *Как работает пропаганда.* (Индивидуум пabлишинг, 2016), 38.

^[8] Моральне зло, що виникає з вибору та вчинків людей і впливає на інших людей, на протигагу природному злу. Моральне зло виникає з людської волі, яка відвернулася від волі Бога або протистоїть їй.

пише: «Чи допустимо вести життя мечоносця, тоді як Бог сповіщає, що той, хто візьме меч, від меча і загине? Чи може син миру брати участь у війні, якщо йому не належить [навіть] сваритися? І [як] він буде ввергати в кайдани й у в'язницю, катувати і приводити в дію покарання, коли він не [повинен] сам мститися за нанесені йому образи?»^[9]. Тут явно простежується категоричність Тертуліана, він відкидає можливість для християнина бути воїном і брати участь у насильстві. Для нього немає різних рівнів політики відмови від насильства на особистому чи суспільному рівні. Інший служитель другого століття Іполит Римський більш категоричний і готовий відкинути кожного, хто бажає бути воїном: «Оголошений або християнин, які бажають стати воїнами, нехай будуть відкинуті, бо вони знехтували Богом»^[10].

У перші три століття більшість служителів дотримувалися політики непротивлення. Ще не було сформульовано єдиної позиції з військового питання, але основна тенденція явно схилилася в бік відмови від насильства.

На початку четвертого століття християнство стає державною релігією римської імперії. Деякі богослови пов'язують із цим радикальну зміну риторики у військовому питанні. Це явище отримало назву: «Костянтинівське зрушення». В цей час виявилася прагматична зацікавленість держави у захисті своїх рубежів від варварів. Основними ідеологами теорії справедливої війни стали колишній військовий, єпископ Амвросій та Августин. Проте варто зазначити, що Амвросій, як і Оріген, вважав служіння священників важливішим і вищим у моральному відношенні ніж служба воїна. Вони не допускали участі священника у війні.^[11] Августин стверджував, що з допомогою зброї має перемогти справедливість: «війна видається справедливою тоді, коли вона є відплатою за несправедливість, коли має покарати народ чи державу за відмову відшкодувати заподіяне зло чи повернути те, що несправедливо захоплено»^[12]. Аналізуючи історію застосування їхньої теорії, можна сказати, що справжня справедливість далеко від нас. Війни починалися під гаслом за правду і справедливість, але в кожній стороні вона була своя, і не було арбітра, який розсудив би ці народи. Як відновити справедливість для матері хоча б за одного загиблого сина чи доньку, не кажучи про всі інші фізичні й духовні непоправні травми війни.

^[9] Тертуліан, «О венце воина. Tertulliani De corona militis». – Перевод с латин. Р. Ю. Ткаченко. (Одесса: Богосмыслие, 2014, №15) [Электронный ресурс]. URL: <http://almanah.bogomysliye.com/article/view/197277>

^[10] Ипполит Римский, *Апостольское предание*. [Электронный ресурс]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Ippolit_Rimskij/Apostolskoe_predanie/#o_16

^[11] Сайт «Baznica.info» [Электронный ресурс]. URL: <http://baznica.info/2021/12/istoki-xristianskogo-pacifizma-v-epoxu-otcov-cerkvi/>

^[12] Августин, *Contra Faust. XXII, 74*. [Электронный ресурс]. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-7/40#note481>

Один з трьох каппадокійських отців Церкви Василь Великий у своїх церковних правилах наполягав, що священикам не можна займати пости у військових та інших державних структурах під страхом виверження із сану. Його 83-є правило свідчить: «Єпископ, або пресвітер, або диякон, який у військовій справі вправляється, і хоче утримати обидва, тобто, римське начальство і священницьку посаду: нехай буде вивержений зі священного чину. Бо кесареве кесареві, а Богові Боже. (Мф. 22:21)»^[13]. Можна помітити дуже сувору вимогу бути вірним своєму покликанню і не захоплюватися державними справами на шкоду справі Божій. У тринадцятому правилі Василь рекомендує утриматися на три роки від участі в таїнствах усім тим, хто брав участь у війні, нехай навіть справедливий^[14]. Це показує нам, що навіть участь у такій шляхетній справі, як захист батьківщини, не сприймалася Василем як абсолютно чисте заняття.

Щодо питання вірності покликанню для священства також було рішення на вселенському Халкідонському соборі у 451 р. На соборі прийняли офіційне правило щодо участі священників у військовій або мирській справі: «Вчиненим одного разу в клір і ченцям, визначили ми не вступати ні до військової служби, ні до мирського чину: інакше тих, хто наважилися на це і не повертаються з каяттям до того, що раніше обрали для Бога, накласти анафему»^[15]. Вселенський собор знову підтвердив важливість пріоритету покликання над заняттям державними справами. На той час церква провела межу між мирським заняттям і служінням Богу. Служителі церкви не могли на свій розсуд нехтувати справами церкви. Між нами понад півтори тисячі років і час від часу потрібно оновлювати своє ставлення до Божого покликання. Сьогодні ми не маємо жорстких правил і постанов, але Господь очікує від своїх служителів вірності у служінні.

Після напрацювань вчителів церкви слід звернути увагу на виникнення «мирних церков» та їхнє вчення у військовому питанні. За часів реформації у Європі виник рух анабаптистів. Ця група християн відрізнялася від протестантів своєю яскраво вираженою антивоєнною риторикою та відділенням церкви від держави. Основа їх вчення викладена в семи «Шлайтхаймських статтях», розроблених у лютому 1527 р. У четвертій та шостій статтях, відображається мирна позиція анабаптистів: «Ми також відкидаємо диявольські знаряддя насильства, такі як меч, обладунки тощо, і ми за велінням Христа не будемо використовувати їх ні для захисту

^[13] Василій Великий, *Правило 83*.

^[14] Василій Великий, *Правило 13*: Убиение на брани отцы наши не вменяли за убийство, извиняя, как мнится мне, поборников целомудрия и благочестия. Но, может быть, добро было бы советовать, что бы они, как имеющие нечистые руки, три года удерживались только от приобщения святых тайн.

^[15] Сайт «Азбука» [Електронний ресурс]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Nikodim_Milash/pravila-svjatyh-apostolov-i-vselenskih-soborov-s-tolkovanijami/128

друзів, ні для протистояння ворогам: «...не протився злому ...».^[16] Лідер іншої «мирної церкви» Менно Симонс був наступником ідей анабаптистів. Щодо військового питання Симонс зазначав наступне: «Хрещені Духом і вогнем внутрішньо і водою зовні, за словом Господнім, не мають іншої зброї як терпіння, надії, мовчання і Слова Божого... Залізні і металеві списи та мечі ми залишимо тим, хто, на жаль, не розрізняють між кров'ю людини та свині»^[17]. Меноніти стверджували, що Христос показав нам приклад непротистояння, коли не скористався своєю владою покликати легіони ангелів. Щодо старозавітних текстів Симонс дотримувався переконання, що там, де старозавітні настанови не співзвучні з вченням Ісуса та Апостолів, вони повинні відійти на задній план^[18].

Інший мирний рух виник у 17 столітті. Джон Фокс – засновник руху квакерів – визнавав право влади на підставі (Римл. 13.4-5) до застосування сили, але тільки для наведення порядку при виконанні поліцейської функції. Інший лідер квакерів Роберт Барклі, посилаючись на тексти Нового Завіту, у своїх аргументах спирається не на букву, а на дух християнського вчення. «Царство духа — не від цього світу, і тому ті, хто належить до цього царства, не повинні битися і воювати зброєю плоті. Людина, створена за образом і подобою Божою, коли бере участь у війні, нагадує дикого звіра»^[19].

ВІЙСЬКОВЕ ПИТАННЯ В ЄВАНГЕЛЬСЬКОМУ РУСІ

◆ Досліджуючи процес створення нашої богословської позиції євангельського руху, слід зазначити, що ми пройшли не просту історію формування свого ставлення до військового питання. Серед євангельського руху не було єдиного розуміння військового питання. У період становлення великого впливу надавав контекст, слід зазначити вплив менонітських громад, молокан, духоборів, німецьких баптистів^[20]. Перше офіційне рішення баптистів було прийнято на з'їзді 1905 року – «Ми вважаємо себе зобов'язаними, коли вимагатиме цього начальство, нести обов'язки військової служби...». Євангельські християни в 1910 році опублікували своє рішення: «Ми визнаємо військовий обов'язок, як оброк, але маємо спілкування з тими, хто іншої думки з цього питання»^[21]. В 1919 році уряд

^[16] Шлайтхаймское исповедание 1527 года. [Электронный ресурс]. URL: <https://amishmennoniti.wordpress.com/2015/05/09>

^[17] Менно Симонс и анабаптисты. – Ред. С. В. Санников. (Штайнхаген: «Samenkorn», 2012), 141.

^[18] Там же. 142.

^[19] Barclay R. *Apology*, p. 425. [Электронный ресурс]. URL: http://krotov.info/libr_min/16_p/paz/ifizm_02.htm

^[20] И. Григорьев, «Военный вопрос в истории ЕХБ» (Одесса: Богосмыслие, 2014, №15).

^[21] Савинский С. Н. *История евангельских христиан баптистов Украины, России, Белоруссии. II (1917 – 1967)*. (СПб.: Библия для всех, 2001), 33.

ухвалив декрет «Про звільнення від військової повинності за релігійними переконаннями», ним скористалися близько 40000 євангельських віруючих. Глава євангельських християн І.С. Проханов відкрито закликав усіх християн світу відкинути участь у військовій службі. Як наслідок, він був заарештований навесні 1923 року і просидів три місяці на Луб'янці в Москві. Іван Проханов зміг вийти лише після зміни своєї позиції з військового питання.

Через місяць на IX з'їзді євангельських християн було прийнято резолюцію: «Визнати військову службу у Радянській Росії за оброк, тобто, за обов'язок для євангельських християн; відбування ж такої повинності здійснюється кожним євангельським християнином за його переконанням згідно з існуючими з цього питання законами Радянської Республіки». 1926 року 26-й Всесоюзний з'їзд баптистів, під тиском ДПУ, ухвалив наступне рішення: «Ми вважаємо себе зобов'язаними нести, коли від нас цього вимагатиме уряд, військову службу». Як бачимо, це питання було непротистим і Радянська держава активно намагалася втручатися^[22].

Були й прецеденти відмови від практики непротивлення у мирних церкв, причиною слугували тиск і терор держави, загроза фізичного знищення, патріотизм, фізична ліквідація служителів та общин. Зокрема, у 1848 році пруські меноніти просили парламент Німеччини зберегти звільнення від військової служби. Проте інший представник менонітів із Крефельда, під впливом патріотизму, виступив проти і, як наслідок, менонітам було відмовлено у продовженні звільнення від військової служби. Відомий факт під час громадянської війни на початку 20 ст. Меноніти опинилися в епіцентрі бойових дій, лише 1919 році на Хортиці вбили 245 менонітів. У жовтні 1919 року за одну ніч було вирізано 79 чоловіків та 3 жінки у селі Ейхенфельд (Дубовка)^[23]. Як наслідок, меноніти у цьому регіоні відмовилися від практики відмови від насильства, створивши збройні загони самооборони. Надалі, коли служителі євангельських церков поступово почали зникати у сталінських таборах, общини закрили, то в цей період всі були змушені йти на військову службу.

В період між першою та другою світовими війнами відомий пастор і богослов Дітріх Бонхёффер у своїй книзі «Наслідуючи Христа» (1937 р.) публікує своє ставлення до Нагірної проповіді Христа. Слід зазначити важкі переживання сім'ї Бонхёфферів від втрати в Першій світовій війні старшого брата Вальтера. Дітріх Бонхёффер пропонує буквально тлумачення слів Христа. Він заперечує традиційне реформатське тлумачення, засноване на двох рівнях етики: особистої та суспільної.

^[22] Вальтер Заватски. *Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны* (Москва: Центральный комитет менонитов в России, 1995), 133.

^[23] Менно Симонс и анабаптисты. – Ред. С. В. Санников. (Штайнхаген: «Samenkorn», 2012), 124.

«Реформаторське тлумачення надає у цьому місці рішуче нову думку, а саме: необхідно проводити різницю між образою, завданою мені особисто, і образою, завданою мені у моєму служінні, тобто у моїй на мене перед Богом покладеній відповідальності. Якщо я в першому випадку діятиму як наказує Ісус, то в другому випадку я цим не пов'язаний, будучи зобов'язаним в ім'я істинної любові діяти навпаки – вжити силу проти сили, щоб протистояти вторгненню зла. Звідси виправдовується думка Реформації на війну, використання будь-яких виправданих засобів захисту від зла. Ісусу ж бо чуже це розрізнення між мною, як приватною особою і – носієм служіння,...»^[24]

Дітріх Бонхёффер є досить категоричним щодо єдиного засобу перемоги над злом, цей засіб – любов та хрест Ісуса Христа.

«...адже тут говорить не доктринер – тут про подолання зла говорить Той, Хто був подоланий злом на Хресті і Хто з цієї поваленості вийшов, перемигши зло. І, крім Його власного Хреста, нічого іншого не можна дати на виправдання цієї заповіді Ісуса. І якщо хтось у цьому Хресті Ісуса знаходить віру в перемогу над злом, тільки той і може слухатися Його заповідей і тільки в такому послуху здобуде свою обітницю.»

Дітріх Бонхёффер був прихильником миротворчості та ненасильницького способу життя, але він був проти законництва у цьому питанні. Він брав участь у змові проти Гітлера, намагаючись таким чином зупинити насильство. Але при цьому Бонхёффер підкреслював свою потребу в благодаті та прощенні за його залучення до гріха^[25].

Один із найкращих прикладів досягнення справедливості на національному рівні, без використання насильства – це служіння Мартіна Лютера Кінга. Він активно шукав справедливого миру за допомогою непротивлення. Доктор Кінг своєю активною позицією непротивлення досяг більше, ніж можна було досягти за допомогою зброї. Кінг проводив чітку різницю між людиною, що творить зло і силами зла. Його зброєю були ненасильницькі творчі акти непокори.

Метою цих актів ненасильницького спротиву, заснованих на вченні Христа в Нагірній проповіді, було переконати гнобителя в порочності його вчинків і викликати в нього відчуття сорому. Кінг говорив: «ми ніколи не позбудемося ворога, зіштовхнувши ненависть з ненавистю; ми позбудемося ворога тоді, коли позбавимося ворожнечі»^[26]. Часом нам здається, що етика Христа в нашому світі не практична і не доступна, але Ісус

^[24] Дитрих Бонхёффер, *Следую Христу*, (Slavic Gospel Press, 1992). [Электронный ресурс]. URL: <https://www.reformed.org.ua/2/487/14/Bonhoeffer>

^[25] David P. Gushee and Glen H. Stassen, *Kingdom Ethics: Following Jesus in Contemporary Context, 2nd edition* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2016), 166.

^[26] Джошуа Сьорл, «Царство Божие Уроки Мартина Лютера Кинга и Глена Стасена» (Одесса: *Богословський*. 2015, №16).

приніс нам не тільки вчення. У Христі ми маємо радикальне оновлення нашої внутрішньої людини, яка живучи на землі, прагне жити за законами неба. Нагірна проповідь задає високі стандарти, але проповідь – не закон, у ній описано зразок, (до) якого треба прагнути. Ті, хто відмову від насильства практикують як спосіб життя християнина, більш гнучкі ніж ті, хто дотримуються цього правила як закону. Щодо етики Ісуса як етики Його Царства, відомий богослов Джордж Ледд у своїй книзі «Богослов'я Нового Завіту» зазначає:

«Якщо етика Ісуса – це насправді етика Божого правління – звідси випливає, що вона має бути абсолютною. Дибеліус мав рацію: Ісус навчав чистої безумовної волі Бога, без компромісів, обов'язковою для людей на всі часи. Насправді, така поведінка можлива тільки в Прийдешньому Віці, коли зла більше не буде; з Нагірної проповіді цілком зрозуміло що Ісус чекав від Своїх учнів виконання Свого вчення у теперішньому (сьогоденні)».^[27]

ВИСНОВОК

◆ Сьогодні як ніколи наші церкви активні у волонтерському служінні, тисячі людей отримують допомогу від євангельських церков. У хаосі воєнного часу під впливом емоцій нам часом важко приймати виважені рішення. Хтось виїжджає з країни, інший йде на фронт, третій займається волонтерством, четвертий продовжує здійснювати духовне служіння згідно з покликанням.

Для християнина за всіх часів найвищим критерієм істини є Писання. Грунтуючись на Слові Божому і шукаючи в молитві водіння Духа Святого, ми можемо пізнавати волю Божу для себе та своєї сім'ї в умовах війни. В турбулентності обставин і кричущій потребі на перший план виходить підвищена активність у соціальному служінні ближнім. Проте не варто забувати про значення духовних практик, таких як: поклоніння, особисте спілкування з Богом, молитви, прославлення Бога, життя в общині, молитовні роздуми над Словом Божим, адже саме це є основою християнського способу життя. Війна не скасовує Євангелію і духовне служіння, але навпаки гостро наголошує на нашій потребі в них.

Етика Ісуса, викладена в Нагірній проповіді – це етика Його Царства, Він очікує від нас її виконання. Достатньо багато біблійно-богословських підстав для особистої практики не відплати та відмови від насильства. Небажання визнати правоту відмови від насильства на суспільному рівні продиктовано більше турботою про ефективність, доречність та адекватність цієї практики на державному рівні, а не Писанням^[28]. У цьому випадку ми керуємося не етикою Христа, а навколишніми реа-

^[27] Джордж Ледд, *Богословие Нового Завета*. (СПб.: Библия для всех, 2003), 417.

^[28] Ричард Хейз, *Етика нового завета*. (М.: ББИ, 2005), 322.

ліями і знаходимо прагматичну, а не богословську відповідь на засадах Писання. Приклад Лютера Кінга показав практичність принципів відмови від насильства на національному рівні.

Історія церкви демонструє вплив контексту та трансформацію вчення у цьому питанні. За тисячу років християнство від категоричної відмови від насильства перейшло до практики «священної війни» та хрестових походів. Обставини, суспільні цінності та переконання людей завжди впливали на ставлення до війни у суспільстві та церкві. Колись здавалися нереальними та революційними аболіціоністські ідеї квакерів щодо скасування рабства. Сьогодні рабство відкинуто. Відомий філософ І. Кант у своєму трактаті «До вічного миру» дійшов висновку, що загальний мир можливий, але тільки за умови, коли політика прийде у відповідність до моралі.^[29] Сподіваюся, що згодом ідеї мирних церков та мирних окремих християн будуть переосмислені і стануть нехай не практикою, але переконаннями та цінностями всього людства. Безумовно настане час, коли люди перекують мечі на лемеші, і більше не навчатимуться воювати.

Богословам та служителям потрібно розробляти нові богословські концепції у військовому питанні з урахуванням сучасних реалій. Ми вже не живемо в контексті Орігена, Августина, Фоми Аквінського чи Проханова; використовуючи багату спадщину богослов'я, необхідно розвивати нові концепції. Минули часи державного терору радянського періоду нашої історії. Держава з часів перших століть зазнала змін і вже не володіє людьми на правах власника, святість людського життя стала загальноприйнятною цінністю нашого суспільства. З'явилися такі поняття прав людини як свобода совісті та думки для кожної людини. Ми не мислимо категоріями минулих віків, цінність кожного людського життя та його свободи стали частиною нашої культури та нашої самосвідомості^[30].

Сучасна війна – це швидше війна технологій, вона не вимагає мільйонів солдатів з автоматами в окопах. Загальна мобілізація не враховує права людини на свободу совісті, примусово мобілізовані не принесуть користі на фронті. Не кожна людина може бути воїном, який володіє сучасними технологіями, також зрозуміло, що з психологічної точки зору не всі здатні до таких стресів.

^[29] Иммануил Кант, *К вечному миру. Философский проект*. 1795. [Электронный ресурс]. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=89617&p=48

^[30] Загальна декларація прав людини була прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (III) від 10 грудня 1948 року та визначила базові права людини. У статті 18 Декларації зазначено: «Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію чи переконання та свободу сповідувати свою релігію чи переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічним чи приватним порядком у навчанні, богослужінні та виконанні релігійних та ритуальних обрядів».

З огляду на сучасні реалії, історичний досвід євангельських церков в Україні пропоную розвивати теорію особистого вибору у військовому питанні. Перед Богом ми маємо особисту відповідальність за свій вибір. Кожен християнин, спираючись на Слова Боже, водіння Святого Духа та особисте покликання у професії, робить свій вибір. Для прийняття рішення важливим є особисте дослідження Писання на цю тему, мудра порада духовно зрілих служителів, усвідомлення ймовірних наслідків для фізичного та ментального здоров'я, благословення його сім'ї. Переко-наний, що у пасторському духовному консультуванні слід застосовувати індивідуальний підхід.^[31] В умовах війни слід досліджувати всі можливі наслідки. Необхідно враховувати і доносити до свідомості всі можливі непоправні втрати, як фізичні, так і психологічні не тільки опікуваного, але і всієї його сім'ї. В свою чергу, община та інші віруючі з повагою став-ляться до вибору кожного без суперечок та засуджень. На моєму досвіді протягом перших дев'яти місяців війни вже кілька осіб відстояли своє право на підставі статті 35 Конституції^[32] України на заміну військової служби з релігійних переконань.^[33] Щодо служителів, необхідно дома-гатися рішення на державному рівні про їхнє звільнення від мобілізації.

В Україні на рівні військомів зустрічається дискримінація, про-тестантські церкви перед державою мають такий самий статус, як і пра-вославні, католицькі та греко-католицькі общини, але на практиці служи-телів протестантських церков намагаються мобілізувати. Якщо позбавити керівництва протестантські общини, то постраждають не лише церкви, а й держава. Хто з молитвою стоятиме в проломі за капеланів і тих, хто ризикує життям на війні, якщо духовний фронт залишиться без служи-телів? Як почуватиметься солдат, дізнавшись, що на присвяченому місці поклоніння Богові «домі молитви» повісили замок?

Практика відмови від насильства та непротивлення злу – це вибір особисто кожного, не слід насильно нав'язувати чи засуджувати тих, хто думає інакше. Як і інші християнські заповіді та чесноти далеко не кожен і не завжди може реалізувати їх на практиці, можна досягти цього, але не повною мірою. Нехай керівництво Святого Духа буде ключовим фак-тором при особистому розгляді цього питання.

^[31] Дерек Тидбол, *Мудрые пастыри. Исследование в пасторском богословия* (Одесса: Богомыслие, 2013), 25.

^[32] 35 ст. 35 ст. Конституції України. Ніхто не може бути звільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитись від виконання законів з мотивів релігійних переконань. Якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою.

^[33] Зразок заяви у військомат про заміну військової служби під час мобілізації див. за посиланням: «О мобилизации верующих и альтернативной службе во время войны: объяснение юриста». [Электронный ресурс]. URL: https://risu.ua/ru/o-mobilizacii-veruyushchih-i-alternativnoj-sluzhbe-vo-vremya-voyny-obyasnenie-yurista_n127354

БІБЛІОГРАФІЯ

- Августин. Contra Faust. XXII, 74. [Электронный ресурс]. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-7/40#note481>
- Бонхеффер Дитрих. Следуя Христу, Slavic Gospel Press, 1992 [Электронный ресурс]. URL: <https://www.reformed.org.ua/2/487/14/Bonhoeffer>
- Василий Великий. Правило 13 и 83 .
- Григорьев Игорь. Военный вопрос в истории ЕХБ. – Одесса: альманах «Богосмыслие», 2014, №15.
- Заватски Вальтер. Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны. – Москва: Центральный комитет менонитов в России, 1995.
- Ипполит Римский. «Апостольское предание» [Электронный ресурс]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Ippolit_Rimskij/Apostolskoe_predanie/#o_16
- Кант Иммануил. К вечному миру. Философский проект. 1795 [Электронный ресурс]. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=89617&p=48
- Лопухин А. П. Толковая Библия или комментарии на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета под ред. профессора А.П. Лопухина. В 5 тт. Ветхий Завет, Т. 3. – М.: Дарь, 2008.
- Лэдд, Джордж. Богословие Нового Завета. – СПб.: Библия для всех, 2003
- Менно Симонс и анабаптисты. – Ред. С. В. Санников. – Штайнхаген: «Samenkom», 2012.
- Райт Кристофер. Око за око – этика Ветхого Завета. – Черкассы: Коллоквиум, 2010.
- Райт Н.Т. Матфей. Евангелие. Популярный комментарий. – Москва: Читая Библию, ББИ, 2009.
- Савинский С. Н. История евангельских христиан баптистов Украины, России, Белоруссии. II (1917 – 1967). – СПб.: Библия для всех, 2001
- Сьорл Джошуа, Царство Божие Уроки Мартина Лютера Кинга и Глена Стассена. – Одесса: альманах «Богосмыслие», 2015. №16.
- Тертуллиан, «О венце воина. Tertulliani De corona militis». – Пер. с латин. Р. Ю. Ткаченко. – Одесса: Богосмыслие, 2014, №15. [Электронный ресурс]. URL: <http://almanah.bogomysliye.com/article/view/197277>
- Тидбол, Дерек. Мудрые пастыри. Исследование в пасторском богословия. – Одесса: Богосмыслие, 2013.
- Шафф Филип, Отцы третьего века: Тертуллиан, часть четвертая; Минуций Феликс; Коммодиан; Ориген, части первая и вторая. – Христианская классика Эфирная библиотека (ccel.org)
- Шлайтхаймское исповедание 1527 года. [Электронный ресурс]. URL: <https://amishmennoniti.wordpress.com/2015/05/09>
- Энгельман Тамара, Как работает пропаганда. – Индивидуум паблишинг, 2016
- Barclay R. Apology. [Электронный ресурс]. URL: http://krotov.info/libr_min/16_p/paz/ifizm_02.htm
- Gushee David P. and Glen H. Stassen, Kingdom Ethics: Following Jesus in Contemporary Context, 2nd edition Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2016. [Электронный ресурс]. URL: <http://baznica.info/2021/12/istoki-xristianskogo-pacifizma-v-epoxu-otcov-cerkvi/>